

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અનામત રાખ્યા તા. ૧૦/૧૦/૨૦૨૫

જાહેર કર્યા તા. ૧૫/૧૦/૨૦૨૫

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ સમક્ષ

આર/ક્રિમિનલ મિસેલે. એપ્લીકેશન (ફોર ક્વોશિંગ એન્ડ સેટ અસાઈડ

એફ.આઈ.આર./ઓર્ડર) નં. ૨૮૭૫૮/૨૦૧૬

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ જે.સી. દોશી

=====

અહેવાલ કરવાની મંજૂરી	હા	ના
	હા	

=====

મેસર્સ. કોન્લેક્ટા કેપિટલ એડવાઈઝર્સ પ્રા. લિ. વતી કર્મવિરસિંગ ગનગસિંહ

રાજપુરોહિત અને અન્ય એક

વિરુદ્ધ

મેસર્સ. પિરામિડ સ્પેસિસ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ અને અન્ય એક

=====

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(ઓ) નં. ૧, ૨ વતી શ્રી આસિફખાન આઈ. પઠાણ (૨૪૫૯)
સામવાળા નં. ૧ વતી શ્રી હુરૈન એસ. ધોલકાવાલા (૭૪૫૦)
સામવાળા નં. ૧ વતી શ્રી એસ.પી. હરસુરકર (૩૪૫)
સામવાળા નં. ૨ વતી શ્રી ચિંતન દવે, એ.પી.પી.

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ જે.સી. દોશી

સી.એ.વી. જજમેન્ટ

૧. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળ દાખલ કરાયેલી આ અરજીમાં, નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ દાખલ કરાયેલા ક્રિમિનલ કેસ નં. ૨૦૨૦૪/૨૦૧૩ માં આરોપી તરીકે ઓળખાવવામાં આવેલા અરજદારો નીચે મુજબની રાહતોની માંગણી કરી રહ્યા છે:—

"(એ) આ ક્રિમિનલ એપ્લિકેશન દાખલ (એડમિટ) કરવામાં આવે.

(બી) ન્યાયના હિતમાં, આ નામદાર કોર્ટ વડોદરા, ગુજરાતના વિદ્વાન ઝમા એડિશનલ ચીફ મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ક્રિમિનલ કમ્પ્લેઈન્ટ નં. ૨૦૨૦૪/૨૦૧૩ માં અરજદારો સામે પસાર કરાયેલા પ્રક્રિયા (process) જારી કરવાના તારીખ ૧૪.૦૫.૨૦૧૩ ના આદેશને રદબાતલ ઠેરવવાની કૃપા કરે.

(સી) આ નામદાર કોર્ટ વડોદરા, ગુજરાતના વિદ્વાન ઝમા એડિશનલ ચીફ મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટની ફાઈલ પરથી ક્રિમિનલ કમ્પ્લેઈન્ટ નં. ૨૦૨૦૪/૨૦૧૩ ના રેકૉર્ડ અને કાર્યવાહી (R&P) મંગાવવાની કૃપા કરે.

(ડી) વર્તમાન ક્રિમિનલ એપ્લિકેશનની સુનાવણી અને અંતિમ નિકાલ પડતર હોય ત્યાં સુધી, આ નામદાર કોર્ટ વડોદરા, ગુજરાતના વિદ્વાન ઝમા એડિશનલ ચીફ મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટની ફાઈલ પરથી

ક્રિમિનલ કમ્પ્લેઇન્ટ નં. ૨૦૨૦૪/૨૦૧૩ ની આગળની કાર્યવાહી પર સ્ટે આપવાની કૃપા કરે.

(ઈ) ઉપરોક્ત પ્રાર્થનાઓ (એ) થી (ડી) ના સંદર્ભમાં વચગાળાની અને વચગાળાની વચગાળાની રાહતો મંજૂર કરવામાં આવે.

(એફ) કેસની પ્રકૃતિ અને સંજોગોને ધ્યાનમાં રાખીને જરૂરી હોય તેવી અન્ય અને આગળની રાહતો પસાર કરવી."

૨. કેસની હકીકતો નીચે મુજબ છે:—

૨.૧. ફરિયાદી કંપની સ્થાવર મિલકતોના ખરીદ-વેચાણ અને જમીન તેમજ સ્થાવર મિલકતો હસ્તગત કરવા/વિકસાવવા/ખરીદવા અને વેચવાના હેતુ માટે લાંબા ગાળાના અને ટૂંકા ગાળાના મૂડી રોકાણનો વ્યવસાય કરે છે. આરોપી નં. ૧ કંપની પણ ઉક્ત વ્યવસાયમાં સંકળાયેલી છે. આરોપી નં. ૧ મેસર્સ કન્લેક્ટા કેપિટલ એડવાઈઝર્સ પ્રાઈવેટ લિમિટેડ એ ઇન્ડિયન કંપનીઝ એક્ટ, ૧૯૫૬ હેઠળ નોંધાયેલી કંપની છે અને આરોપી નં. ૨ થી જ ઉક્ત કંપનીઓના અધિકૃત હસ્તાક્ષરકર્તા/ડાયરેક્ટરો છે અને કંપનીની રોજબરોજની બાબતોનું સંચાલન કરે છે અને આરોપી નં. ૧ તેમજ અન્ય કંપનીઓના કૃત્યો માટે જવાબદાર છે. કેટલાક સંપર્કો દ્વારા, ફરિયાદી અને આરોપીઓ વચ્ચે ઓળખાણ થઈ હતી અને તદનુસાર આરોપી નં. ૨ એ ટૂંકા ગાળાના નફા કમાવવાના હેતુથી ટૂંકા ગાળાના રોકાણમાં તેના ભંડોળનું રોકાણ કરવા અને હસ્તગત કરવા/વિકસાવવા/ખરીદવા અને વેચવા માટે વિવિધ વ્યવસાયિક તકોનું માર્કેટિંગ/ઓફર કર્યું હતું. આરોપીઓએ મિલકત અને જમીનની ખરીદી માટે

વિવિધ યોજનાઓ અને ટૂંકા ગાળાના રોકાણ માટેની યોજનાઓ ઓફર કરી હતી. ફરિયાદીએ આરોપીના શબ્દો અને આશ્વાસન પર ભરોસો રાખીને ફરિયાદમાં દર્શાવ્યા મુજબ મોટી રકમનું રોકાણ કર્યું હતું. અહીંના આરોપીઓ વચન આપ્યા મુજબ પ્રતિબદ્ધતા પૂરી કરવામાં નિષ્ફળ ગયા હતા, તેથી ફરિયાદીએ સંમત થયા મુજબ નફા સાથે તેની રકમ પરત કરવા જણાવ્યું હતું. ફરિયાદીના કાયદેસરના લેણાં ચૂકવવા માટે આરોપીએ ફરિયાદી કંપનીની તરફેણમાં ચેક આપ્યા હતા, અને આશ્વાસન આપ્યું હતું કે તે નિયત તારીખે પાસ થઈ જશે. તારીખ ૨૨.૦૧.૨૦૧૩ ના રોજ, આરોપીએ સ્કાઈ વિલા અને દહેજ ખાતેના પ્રોજેક્ટ માટે નક્કી કરાયેલા સમાધાનના બદલામાં, મેસર્સ પિરામિડ સ્પેસીસ પ્રાઇવેટ લિમિટેડની તરફેણમાં રૂ. ૨.૦૦ કરોડની કિંમતનો ચેક નં. ૦૩૧૪૩૮ તારીખ ૨૯.૦૧.૨૦૧૩ અને રૂ. ૧.૯૮ કરોડની કિંમતનો ચેક નં. ૦૩૧૪૩૯ તારીખ ૨૯.૦૧.૨૦૧૩ જારી કર્યા હતા. તારીખ ૧૪.૦૩.૨૦૧૩ ના રોજ, ફરિયાદીએ મેસર્સ કન્લેક્ટા કેપિટલ એડવાઈઝર્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ દ્વારા મેસર્સ પિરામિડ સ્પેસીસ પ્રાઇવેટ લિમિટેડની તરફેણમાં લખાયેલા ઉપરોક્ત તારીખ ૨૯.૦૧.૨૦૧૩ ના રૂ. ૨.૦૦ કરોડની કિંમતના ચેક નં. ૦૩૧૪૩૮ અને રૂ. ૧.૯૮ કરોડની કિંમતના ચેક નં. ૦૩૧૪૩૯ ને તેની બેંક કોર્પોરેશન બેંક, અલકાપુરી શાખા, વડોદરામાં સ્વીકૃતિ અને વટાવવા માટે રજૂ કર્યા હતા, અને ઉક્ત ચેક આરોપીની બેંક સમક્ષ સ્વીકૃતિ માટે રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ ઉક્ત ચેક આરોપીની બેંક દ્વારા ફરિયાદીની બેંકને તારીખ ૧.૦૩.૨૦૧૩ ના ચેક પરત મળવાના મેમો સાથે વગર વટાવાયે (dishonored) પરત કરવામાં

આવ્યા હતા. આરોપીની બેંકે ઉક્ત મેમોમાં ઉલ્લેખિત "અપૂરતું ભંડોળ" (Insufficient Funds) ના કારણોસર ઉક્ત ચેક પરત અને અમાન્ય કર્યા હતા. આરોપી દ્વારા લખાયેલા ચેક ચૂકવણી વિના પરત આવ્યા હોવાથી, ફરિયાદીએ તમામ આરોપીઓને ડિમાન્ડ નોટિસ પાઠવીને અમાન્ય થયેલા ચેકની રકમ ચૂકવવા વિનંતી કરી હતી. નોટિસ તમામ આરોપીઓને બજાવવામાં આવી હતી અને તેઓએ નોટિસનો ખોટો અને ગોળગોળ જવાબ આપ્યો હતો અને તેઓ નોટિસમાં માંગ્યા મુજબ અમાન્ય ચેકની ચૂકવણી કરવામાં નિષ્ફળ ગયા હતા. તેથી ફરિયાદીએ એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ સાથે વાંચતા કલમ ૧૪૧ હેઠળના ગુના માટે ફરિયાદ દાખલ કરી હતી.

૩. અરજદારો વતી પ્રક્રિયા (process) જારી કરવાના આદેશને રદબાતલ કરવાની માંગણી કરતા વિદ્વાન વકીલ શ્રી જહાંગીર ખજોતિયા અને વિદ્વાન વકીલ શ્રી એ. આઈ. પઠાને મુખ્યત્વે રજૂઆત કરી હતી કે જે ચેક ક્રિમિનલ કેસનો વિષય છે તે બે વાર અમાન્ય થયા છે, પ્રથમ વાર તારીખ ૦૧.૦૨.૨૦૧૩ ના રોજ અને ત્યારબાદ તારીખ ૧૫.૦ canvas ૩.૨૦૧૩ ના રોજ, જે અનુક્રમે તારીખ ૨૯.૦૧.૨૦૧૩ અને તારીખ ૧૪.૦ canvas ૩.૨૦૧૩ ના રોજ જમા કરવામાં આવ્યા હતા. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે ચેક અમાન્ય થયા પછીના તારીખ ૦૧.૦૨.૨૦૧૩ થી તારીખ ૨૮.૦૨.૨૦૧૩ સુધીના સમયગાળા વચ્ચે, પ્રથમ વખત અરજદારોએ RTGS દ્વારા ચેકની રકમ તરીકે રૂ. ૩.૯૮ કરોડની રકમ ચૂકવી હતી અને તદનુસાર ચેકની રકમ પ્રથમ વખત અમાન્ય થવાના પ્રસંગે સ્વીકારવામાં/ચૂકવવામાં આવી હતી.

૩.૧. અરજદારોના વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે ત્યારબાદ જે રકમ ઓલરેડી ચૂકવી દેવામાં આવી હતી તે ચેકને બીજી વખત જમા કરવો એ ફરિયાદીના ભાગે ગેરકાનૂની કૃત્ય છે. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે જે ચેકની રકમ ઓલરેડી ચૂકવી દેવામાં આવી છે તેને અમાન્ય કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી, તેમ છતાં, ફરિયાદીએ પહેલા ચેક અમાન્ય કરાવ્યા અને પછી તારીખ ૧૫.૦૮.૨૦૧૩ ના રોજ ચેક ફરીથી અમાન્ય થવા પર એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮(બી) હેઠળ વૈધાનિક નોટિસ જારી કરી. વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે નોટિસ જારી કરવાનું કૃત્ય બિનજરૂરી છે અને કાયદાની દૃષ્ટિએ ખરાબ છે. ફરિયાદીના વેરિફિકેશન (ચકાસણી) નો ઉલ્લેખ કરીને, અરજદારોના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે ફરિયાદીએ સ્વીકાર્યું છે કે ચેક શરૂઆતમાં તારીખ ૨૮.૦૧.૨૦૧૩ ના રોજ લખવામાં આવ્યા હતા પરંતુ ચૂકવણી થઈ શકી ન હતી કારણ કે તે ચેક અપૂરતા ભંડોળના એન્ડોર્સમેન્ટ સાથે ચૂકવણી વિના પરત આવ્યા હતા. જો કે, ફરિયાદીએ જાણીજોઈને એ ભૌતિક હકીકત છુપાવી છે કે તેને તારીખ ૦૧.૦૨.૨૦૧૩ થી તારીખ ૨૮.૦૨.૨૦૧૩ વચ્ચે રૂ. ૩.૯૮ કરોડ મળ્યા છે. એનેક્સર-સી નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો છે અને સબમિટ કરવામાં આવ્યું છે કે ફેડરલ બેંક લિમિટેડ દ્વારા ફરિયાદીને તારીખ ૨૭.૦૪.૨૦૧૩ ના પત્ર દ્વારા તેના લાભમાં RTGS દ્વારા રૂ. ૩.૯૮ કરોડની રકમ ટ્રાન્સફર કરવા અંગે જાણ કરવામાં આવી હતી. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે ચેક બીજી વખત અમાન્ય થયો તે પહેલાં જ ચેકની રકમ ઓલરેડી ચૂકવી દેવામાં આવી હતી. પરંતુ ફરિયાદી દ્વારા હકીકતો છુપાવવામાં

આવી હોવાથી, વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ હકીકતોથી દોરાઈ ગઈ અને અરજદારો સામે પ્રક્રિયા (process) જારી કરી.

૩.૨. અરજદારોના વિદ્વાન વકીલે ફરિયાદના પેરા ૧ માં કરાયેલા આક્ષેપો, જે ફરિયાદી દ્વારા વેરિફિકેશનમાં કન્ફર્મ કરાયા છે, તેનો ઉલ્લેખ કરીને સબમિટ કર્યું કે ફરિયાદીએ ફરિયાદી અને અરજદારો વચ્ચે માત્ર એક જ પ્રકારના ટ્રાન્ઝેક્શનનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, જેની રકમ અરજદારો દ્વારા ઓલરેડી ચૂકવી દેવામાં આવી છે અને તેથી, નોટિસના જવાબના જવાબમાં (reply to reply) એવી દલીલ કે અરજદારો દ્વારા ચૂકવાયેલા રૂ. ૩.૯૮ કરોડ કોઈ અન્ય ખાતા માટે છે, તે સ્વીકારી શકાય નહીં. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે ચેકની રકમ રૂ. ૩.૯૮ કરોડની હતી અને અરજદાર દ્વારા RTGS દ્વારા બરાબર તે જ રકમ ચૂકવવામાં આવી છે અને આ આંકડાઓનું મેચિંગ એ સ્પષ્ટ કરે છે કે ચેકમાં દર્શાવેલી રકમ પ્રથમ વખત અમાન્ય થયા પછી ચૂકવી દેવામાં આવી છે.

૩.૩. અરજદારોના વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે ઉપરોક્ત સંજોગોમાં, ફરિયાદી માટે એ જણાવવું અનિવાર્ય રહેશે કે રૂ. ૩.૯૮ કરોડની રકમ કયા ખાતા માટે મેળવવામાં આવી છે અને જમા કરવામાં આવી છે. પરંતુ ફરિયાદી આ મુદ્દે મૌન છે. અરજદારોના વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે આ પાસાઓની સ્પષ્ટતા કરતો વૈધાનિક નોટિસનો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે. અરજીના પાના ૪૬ થી ૪૮ નો ઉલ્લેખ કરીને, એવું સબમિટ કરવામાં આવ્યું છે કે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૯ હેઠળની વૈધાનિક ધારણા (statutory presumption) અરજદારો દ્વારા સંપૂર્ણપણે ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવી છે.

તેથી, હવે ફરિયાદી પર એ સાબિત કરવાનો બોજો છે કે પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક કાનૂની રીતે અમલીકરણ યોગ્ય દેવા (legally enforceable debt) માટે આપવામાં આવ્યો હતો.

૩.૪. અરજદારોના વિદ્વાન વકીલે તેમની રજૂઆતોના સમર્થનમાં અસંખ્ય ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો છે. જો કે, તેમાંથી મોટા ભાગના એ વિષય પર છે કે ફરિયાદીએ સાબિત કરવું પડશે કે પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક કાનૂની રીતે અમલીકરણ યોગ્ય દેવા માટે છે અને એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ માં ઉલ્લેખિત કોઈપણ જવાબદારીનો અર્થ માત્ર લખનારની કોઈપણ પ્રકારની જવાબદારી થાય છે અને અન્ય કોઈની જવાબદારી નહીં. અરજદારોના વિદ્વાન વકીલે નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો છે:—

(૧) હિતેન સાગર અને અન્ય વિરુદ્ધ આઈ.એમ.સી. લિમિટેડ [૨૦૦૧ (૩) Mh.L.J. ૬૫૯]

(૨) અશ્વિન નેગાંધી વિરુદ્ધ મેસર્સ ડી.જી. મેટલ પ્રોડક્ટ અને અન્ય [મુંબઈ હાઈકોર્ટની ક્રિમિનલ એપિલિકેશન નં. ૧૨૬૭/૨૦૦૮].

(૩) મેસર્સ ઇન્ડસ એરવેઝ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ મેસર્સ મેગ્નમ એવિએશન પ્રાઇવેટ લિમિટેડ [૨૦૧૪ અલ્હા. એમ.આર. (Cri) ૧૯૪૮ (એસ.સી.)].

(૪) રમેશ આત્મજ રતિલાલ તન્ના વિરુદ્ધ ગૌતમ આત્મજ જયંતીલાલ નગરવાલા [૨૦૦૧ અલ્હા. એમ.આર. (Cri) ૨૮૮૧]

(૫) શ્રીમતી ઉષા બદ્રી પૂનાવાલા વિરુદ્ધ કે. કુરિયન બાબુ અને અન્ય [૨૦૦૫ અલ્હા. એમ.આર. (Cri) ૨૭૨૮].

(૬) મેસર્સ સી.પી.ઈ.સી. એન્જિનિયરિંગ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ધ બોમ્બે મર્કેન્ટાઇલ કો-ઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડ [૨૦૧૪ અલ્હા. એમ.આર. (Cri) ૧૧૮૦].

(૭) શ્રીમતી કાંચન સુનિલ માનસિંગાણી વિરુદ્ધ શ્રીમતી શર્મિલા રાજ ઠાકરે [૨૦૧૨ અલ્હા. એમ.આર. (Cri) ૨૦૩૯].

(૮) શ્રી ડોન આર્યેંગિયા વિરુદ્ધ આસામ રાજ્ય અને અન્ય [૨૦૧૪ અલ્હા. એમ.આર. (Cri) Journal ૨૯૨].

(૯) અરુમુઘન પિદ્માઈ વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય [૨૦૦૫ CRI LJ ૩૨૫૯].

(૧૦) ઓથિઅપ્પન વિરુદ્ધ આંધ્રપ્રદેશ રાજ્ય [૨૦૧૨ અલ્હા. એમ.આર. (Cri.) Journal ૩૫].

(૧૧) મેસર્સ આઈ.કે.એફ. ટેકનોલોજીસ લિમિટેડ વિરુદ્ધ શશિ ભૂષણ રાજુ [૨૦૧૩ અલ્હા. એમ.આર. (Cri) Journal ૪૯].

(૧૨) બેંક ઓફ ઇન્ડિયા વિરુદ્ધ અંજલી ટેક્સટાઇલ્સ [ફર્સ્ટ અપીલ નં. ૧૮૦૦/૧૯૯૪] ગુજરાત હાઇકોર્ટ.

૩.૫. અરજદારોના વિદ્વાન વકીલે એવું પણ સબમિટ કર્યું હતું કે આ નામદાર કોર્ટની સમાન બેન્ચે ક્રિમિનલ મિસ. એપિલકેશન નં. ૧૮૯૦૯/૨૦૧૩ માં કેટલાક અન્ય આરોપીઓ સામેની ફરિયાદ રદ કરી છે. આ સંબંધમાં, તેમણે એનેક્સર-બી નો ઉલ્લેખ કર્યો.

૩.૬. ઉપરોક્ત દલીલો કરીને, અરજદારોના વિદ્વાન વકીલે આ અરજી મંજૂર કરવા અને આરોપી અરજદારો સામેની ફરિયાદ રદ કરવા રજૂઆત કરી હતી.

૪. સામવાળા નં. ૧ – મૂળ ફરિયાદી વતી વિદ્વાન વકીલ શ્રી એસ. પી. હસુરકરે ઉપરોક્ત રજૂઆતો સામે મર્યાદિત રજૂઆત કરી હતી કે ફરિયાદી કેસના કેટલાક હકીકતલક્ષી પાસાઓ પર આધાર રાખે છે, અને આ એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળનો કેસ છે. તેથી, એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૯ ની જોગવાઈ આકર્ષિત થાય છે અને તે ફરિયાદીની તરફેણમાં કાનૂની ધારણા (legal presumption) પૂરી પાડે છે. પ્રથમ દૃષ્ટિએ (prima facie), એ સાબિત કરવાનો બોજો આરોપી પર છે કે પ્રશ્ન હેઠળના ચેક કાનૂની રીતે અમલીકરણ યોગ્ય દેવા માટે આપવામાં આવ્યા નથી. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૯ હેઠળની વૈધાનિક ધારણા ડિસ્ચાર્જ થઈ ગઈ છે તે દર્શાવવા માટે અરજદારો દ્વારા સંદર્ભ આપવામાં આવેલા વિવિધ દસ્તાવેજોની ચકાસણી ટ્રાયલ (ટ્રાયલ) દરમિયાન થઈ શકે છે. આ કોર્ટફો.કા.સં. ની કલમ ૪૮૨ હેઠળની અરજીનો નિર્ણય કરતી વખતે એવું માનવા માટે નાની ટ્રાયલ (mini-trial) ચલાવી શકે નહીં કે આરોપીએ એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૯ હેઠળ કલ્પના કરાયેલો બોજો ડિસ્ચાર્જ કર્યો છે.

૪.૧. ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૩ ના મહિનામાં ચૂકવવામાં આવેલા રૂ. ૩.૯૮ કરોડની ચૂકવણીના સંદર્ભમાં, ફરિયાદીના વિદ્વાન વકીલે ફરિયાદના પેરા ૧ થી ૫ નો ઉલ્લેખ કર્યો, અને પાના નંબર ૩૪ પર એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ જારી કરાયેલી વૈધાનિક નોટિસના પેરા ૭ અને ૮ નો પણ ઉલ્લેખ કર્યો, અને

સબમિટ કર્યું કે અરજદારે ફરિયાદીને રોકાણ પર મોટો નફો આપવાના વચન સાથે ચાલુ બાંધકામના વિવિધ પ્રોજેક્ટ્સમાં રકમ રોકવા જણાવ્યું હતું. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે નફો રૂ. ૫.૫૩ કરોડ નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે ત્યારબાદ પક્ષકારો વચ્ચે કુલ બાકી રકમ રૂ. ૭.૬૩ કરોડની સામે રૂ. ૪.૩૩ કરોડ માટે સમાધાન થયું હતું. વૈધાનિક નોટિસમાં વિશિષ્ટ રીતે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે રૂ. ૩.૯૮ કરોડ ચૂકવવામાં આવ્યા છે, અને અન્ય રકમો બાકી છે અથવા ચૂકવવાની બાકી રહે છે.

૪.૨. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં, સામવાળા નં. ૧ વતી વિદ્વાન વકીલ સબમિટ કરે છે કે બાકી દેવું અથવા જવાબદારી સાબિત કરવાની જવાબદારી ફરિયાદીની છે, અને તે ટ્રાયલનો પ્રશ્ન છે. માત્ર શબ્દ સામે શબ્દ અથવા હકીકત સામે હકીકત મૂકવી એ કેસનો અંત લાવવા માટે અપૂરતું રહેશે. સામવાળા નં. ૧ ના વિદ્વાન વકીલે અર્જુન થાપર વિરુદ્ધ મરછર પોલીમર પ્રાઇવેટ લિમિટેડ [૨૦૨૫(૦) AIJEL HC ૨૫૧૦૭૩] ના કેસના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો છે અને અરજી બરતરફ કરવા સબમિટ કર્યું છે.

૫. વિદ્વાન એ.પી.પી. એ સબમિટ કર્યું કે આ મુદ્દો પક્ષકારો વચ્ચેના ખાનગી વિવાદને સ્પર્શે છે તેથી યોગ્ય આદેશ પસાર કરવામાં આવે.

૬. બંને પક્ષોની સામસામી રજૂઆતોને ધ્યાનમાં લેતાં, અને રેકૉર્ડ પરના દસ્તાવેજોની ચકાસણી કરતાં, અરજદારોના કેસનો સારાંશ લેતાં, એ નોંધનીય છે કે અરજદારોફો.કા.સં. ની કલમ ૪૪૨ હેઠળ એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮

હેઠળના ગુના માટે દાખલ કરાયેલા ક્રિમિનલ કેસમાં પ્રક્રિયા (process) જારી કરવાના આદેશને રદબાતલ કરવાની માંગણી કરી રહ્યા છે. અરજદારોનો કેસ એવો છે કે તેઓએ તારીખ ૦૧.૦૨.૨૦૧૩ ના રોજ ચેક અમાન્ય થયા પછી ચેકની રકમ એટલે કે રૂ. ૩.૯૮ કરોડ ચૂકવી દીધી છે. તેઓ એનેક્સર-સી પર રેકૉર્ડ પર મુકાયેલી RTGS સૂચનાઓ પર આધાર રાખે છે. તેથી, અરજદારોના વિદ્વાન વકીલનું કહેવું એવું છે કે જે ચેક ક્રિમિનલ કેસનો વિષય છે તેની રકમ તે બીજી વખત અમાન્ય થયો તે પહેલાં જ ઓલરેડી ચૂકવી દેવામાં આવી હતી. એ જોઈ શકાય છે કે રૂ. ૩.૯૮ કરોડની RTGS ચૂકવણી પછી, ક્રિમિનલ કેસના આરોપી એવા અરજદારોએ ફરિયાદીને એવી જાણ કરી ન હતી કે તેઓ તારીખ ૦૧.૦૨.૨૦૧૩ ના રોજ અમાન્ય થયેલા ચેક સામે ચૂકવણી કરી રહ્યા છે. ચેક બીજી વખત પરત આવ્યા પછી જ્યાં સુધી તેમને વૈધાનિક નોટિસ ન મળી ત્યાં સુધી અરજદારો મૌન રહ્યા. નોટિસના જવાબમાં, અરજદારો પ્રથમ વખત એવા કેસ સાથે સામે આવ્યા કે તેઓ પ્રશ્ન હેઠળના ચેકની રકમ ઓલરેડી ચૂકવી ચૂક્યા છે.

૭. જો આપણે ફરિયાદની સામગ્રી પર નજર કરીએ જે ખૂબ જ વિગતવાર છે, તો ફરિયાદીએ આક્ષેપ કર્યો છે કે તેણે અરજદારો દ્વારા કરવામાં આવતા જમીન વિકાસ અને બાંધકામના સંદર્ભમાં રકમનું રોકાણ કર્યું હતું અને તેને મોટા નફાનું વચન આપવામાં આવ્યું હતું. પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા રોકાણ અને વચનની વિગતો પણ ફરિયાદમાં આપવામાં આવી છે.

૮. ફરિયાદના પેરેગ્રાફ ૮ માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે અરજદાર RTGS દ્વારા ચૂકવવા માટે રૂ. ૩.૯૮ કરોડનો ચેક જારી કરવા સંમત થયો હતો. કુલ મળીને, અરજદારે રૂ. ૪.૩૩ કરોડ ચૂકવવાના હતા કારણ કે બજારની નીચી બાજુને કારણે સમાધાન થયું હતું. રૂ. ૭.૬૩ કરોડની કુલ બાકી રકમ ઘટાડીને રૂ. ૪.૩૩ કરોડ કરવામાં આવી હતી. શું આ તમામ આક્ષેપો સાચા છે અને એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ ને આકર્ષિત કરવા માટે પૂરતા છે તે ટ્રાયલનો વિષય છે. વૈધાનિક નોટિસ પાના નં. ૩૪ પર છે જે આરોપીને બજાવવામાં આવી હતી. જવાબ પાના નં. ૪૬ પર છે. જવાબનો જવાબ પાના નં. ૪૮ પર છે. વૈધાનિક નોટિસમાં, ચેકની ચૂકવણી કરવા માટે ચોક્કસ દલીલ ઉઠાવવામાં આવી છે. આરોપીએ નોટિસના જવાબમાં એવો બચાવ રજૂ કર્યો કે તે ચેકની રકમ ઓલરેડી ચૂકવી ચૂક્યો છે. નોટિસના જવાબના જવાબમાં, ફરિયાદી એવી સ્પષ્ટતા સાથે સામે આવ્યો કે RTGS દ્વારા ચૂકવાયેલી રકમ ચેક અમાન્ય થવાની ચૂકવણીના સંદર્ભમાં નથી પરંતુ તે પક્ષકારો વચ્ચેના કોઈ અન્ય ટ્રાન્ઝેક્શનના સંદર્ભમાં છે.

૯. હવે ઉપરોક્ત બાબતોની સરખામણીમાં, આ એવો કેસ છે જ્યાં હકીકત સામે હકીકત છે. ફરિયાદી હકીકતોના એક સેટના આધારે ચેક અમાન્ય થવા અંગે દાવો કરે છે. આરોપી હકીકતોના અન્ય સેટના આધારે એવો બચાવ રજૂ કરે છે કે તે ચેકની રકમ ઓલરેડી ચૂકવી ચૂક્યો છે. આ તમામ પ્રશ્નોની ચકાસણી માત્ર ટ્રાયલ દરમિયાન જ થઈ શકે છે.

૧૦. કોર્ટફો.કા.સં. ની કલમ ૪૮૨ હેઠળના મુદ્દાનો નિર્ણય કરવાના તબક્કે પુરાવાઓની એવી પદ્ધતિથી ચકાસણી અને મૂલ્યાંકન ન કરી શકે જેવી રીતે

ન્યાયાધીશ ટ્રાયલ દરમિયાન એકત્રિત કરાયેલા પુરાવાઓ પર ટ્રાયલ ચલાવે છે. કોર્ટ માટે નાની ટ્રાયલ ચલાવવી અને સામસામી દલીલો નક્કી કરવી અસ્વીકાર્ય છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે ધરમબીર કુમાર સિંહ વિરુદ્ધ ઝારખંડ રાજ્ય, (૨૦૨૫) ૧ એસસીસી ૩૯૨ માં ઠરાવ્યું છે કે કોર્ટ નાની ટ્રાયલ ચલાવી શકે નહીં. ચુકાદાનો સંબંધિત પેરા નીચે મુજબ વંચાય છે:—

"૧૭. આ કોર્ટે, ચુકાદાઓની શ્રેણીમાં ઠરાવ્યું છે કે ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૭૩ ની કલમ ૪૮૨ હેઠળ અંતર્નિહિત અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વખતે, હાઈકોર્ટે નાની ટ્રાયલ ચલાવવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નથી. સી.બી.આઈ. વિરુદ્ધ આર્યન સિંહ [(૨૦૨૩) ૧૮ એસસીસી ૩૯૯: ૨૦૨૩ એસ.સી.સી. OnLine એસ.સી. ૩૭૯] ના ચુકાદાનો સંદર્ભ લેવો ફાયદાકારક રહેશે. ચુકાદાનો સંબંધિત પેરેગ્રાફ નીચે મુજબ ઉદ્ધૃત કરવામાં આવ્યો છે: (એસ.સી.સી. પેરા ૬-૭)

૬. કાયદાના મુખ્ય સિદ્ધાંત અનુસાર, ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે, ફોજદારી કાર્યવાહીમાંથી મુક્ત કરવાના અને/અથવા રદ કરવાના તબક્કે, કોર્ટે નાની ટ્રાયલ ચલાવવાની જરૂર નથી.

૭. મુક્ત કરવાના તબક્કે અને/અથવા ફો.કા.સં. ની કલમ ૪૮૨ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે, કોર્ટ પાસે ખૂબ જ મર્યાદિત અધિકારક્ષેત્ર છે અને તેણે એ વિચારવાનું રહે છે કે 'શું આરોપી સામે આગળ વધવા માટે કોઈ પૂરતું મટીરિયલ ઉપલબ્ધ છે કે જેના માટે આરોપી પર ટ્રાયલ ચલાવવી જરૂરી છે કે નહીં'."

૧૧. ચાલો આપણે સાંપેલી સત્યનારાયણ રાવ વિરુદ્ધ ઇન્ડિયન રિન્યુએબલ એનર્જી ડેવલપમેન્ટ એજન્સી લિમિટેડ, (૨૦૧૬) ૧૦ એસસીસી ૪૫૮ ના કેસમાંથી મૂલ્યવાન સહાય લઈએ, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે પેરા ૧૩, ૧૪ અને ૧૬ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:—

"૧૩. બાલાજી સીકૂર્સ (ઉપરોક્ત) માં, હાઈકોર્ટે નોંધ્યું કે ચેક હયાત જવાબદારી અથવા દેવાના ડિસ્ચાર્જ કરવાના આશયથી સોંપવામાં આવ્યો ન હતો. આમ, તે કેસની હકીકતોમાં કોઈ સમાનતા નથી માત્ર એટલા માટે કે તે કેસમાં પણ લોન આપવામાં આવી હતી. તેમાં વિશિષ્ટ રીતે નોંધવામાં આવ્યું હતું, જે પક્ષકારોનો સ્વીકૃત કેસ હતો, કે ચેક એડવાન્સ માટે "જામીનગીરી" (security) તરીકે જારી કરવામાં આવ્યો હતો અને તેનો આશય જવાબદારીના ડિસ્ચાર્જ માટેનો ન હતો, જેવો કે વર્તમાન કેસમાં છે.

૧૪. સામવાળા વતી જેનો આધાર રાખવામાં આવ્યો છે તે એચ.એમ.ટી. વોચીસ લિમિટેડ વિરુદ્ધ એમ.એ. અબિદા માં, આ કોર્ટે એ દલીલ સાથે કામ કર્યું હતું કે કલમ ૧૩૮ હેઠળની કાર્યવાહી રદ થવાને પાત્ર હતી કારણ કે આરોપીના બચાવ મુજબ ચેક "જામીનગીરી" તરીકે આપવામાં આવ્યા હતા. દલીલને નકારી કાઢતા, આ કોર્ટે ઠરાવ્યું:—

"૧૦. પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા પછી, અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે આરોપીએ (સામવાળા ૧) હકીકતલક્ષી બચાવ લઈને હાઈકોર્ટ સમક્ષ ક્રિમિનલ કમ્પ્લેઈન્ટ કેસોની કાર્યવાહીને પડકારી હતી. ચેક જામીનગીરી તરીકે આપવામાં આવ્યા હતા કે નહીં, અથવા બાકી જવાબદારી હતી કે નહીં તે હકીકતનો પ્રશ્ન છે જે પક્ષકારોના પુરાવા નોંધ્યા પછી માત્ર

ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા જ નક્કી થઈ શક્યો હોત. અમારા મતે, હાઈકોર્ટે ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળની અરજીમાં હકીકતના વિવાદિત પ્રશ્નો પર પોતાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવો જોઈતો ન હતો, એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે કે ગુનો બનતો નથી. હાઈકોર્ટે બાબતના હકીકતલક્ષી પાસાઓમાં જઈને કાયદાકીય ભૂલ કરી છે જે પક્ષકારો વચ્ચે સ્વીકૃત ન હતા. હાઈકોર્ટે એ અવલોકન કરવામાં વધુ ભૂલ કરી છે કે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮(બી) નું પાલન થયું નથી, ભલે સામવાળા ૧ (આરોપી) એ સ્વીકાર્યું હતું કે તેણે ફરિયાદી દ્વારા જારી કરાયેલી નોટિસનો જવાબ આપ્યો હતો. ઉપરાંત, ડિમાન્ડ નોટિસ પર હસ્તાક્ષર કરનાર વ્યક્તિ ફરિયાદી કંપની દ્વારા અધિકૃત હતી કે નહીં તે હકીકતની ચકાસણી હાઈકોર્ટે ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળના તેના અધિકારક્ષેત્રમાં કરી શકી ન હોત જ્યારે ફરિયાદી દ્વારા તેની સામે આવી દલીલનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૧. સૂર્યલક્ષ્મી કોટન મિલ્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ રાજવીર ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ [(૨૦૦૮) ૧૩ એસસીસી ૬૭૮] માં, આ કોર્ટે ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળ તેના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવામાં હાઈકોર્ટના અધિકારક્ષેત્રના પરિમાણોને સમજાવતા નીચે મુજબના અવલોકનો કર્યા છે: (એસ.સી.સી. પૃષ્ઠ ૬૮૫-૮૭, પેરા ૧૭ અને ૨૨)

"૧૭. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળ તેના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવામાં હાઈકોર્ટના અધિકારક્ષેત્રના પરિમાણો હવે સુસ્થાપિત છે. જો કે તે વ્યાપક છે, તેમ છતાં તેના ઉપયોગમાં ખૂબ જ

સાવધાની રાખવી જરૂરી છે. જે જરૂરી છે તે બાબતમાં સામેલ સુવિખ્યાત કાનૂની સિદ્ધાંતોનો ઉપયોગ છે.

૨૨. સામાન્ય રીતે, આરોપીનો બચાવ ભલે વ્યાજબી જણાતો હોય તેમ છતાં ઉક્ત અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગ માટે તેને ધ્યાનમાં લેવો જોઈએ નહીં. ફરીથી, હાઈકોર્ટ તે તબક્કે સામાન્ય રીતે હકીકતના વિવાદિત પ્રશ્નમાં પ્રવેશ કરશે નહીં. જો કે, તેનો અર્થ એવો નથી કે અકાલ્પ્ય પ્રકૃતિ ધરાવતા દસ્તાવેજોને એ જાણવાના હેતુ માટે કોઈ પણ ભોગે ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ નહીં કે શું ફોજદારી કાર્યવાહી ચાલુ રાખવી તે કોર્ટની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગ સમાન રહેશે અથવા એ કે ફરિયાદ અરજી માત્ર આરોપીને હેરાન કરવાના હેતુથી દાખલ કરવામાં આવી છે. અમે એ હકીકતથી અજાણ નથી કે ભલે મોટી સંખ્યામાં વિવાદો સામાન્ય રીતે માત્ર સિવિલ કોર્ટ દ્વારા જ નક્કી થવા જોઈએ, પરંતુ ક્રિમિનલ કેસો માત્ર અંતિમ ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવા માટે દાખલ કરવામાં આવે છે, એટલે કે આરોપીને ફરિયાદીને મળવાપાત્ર રકમ તુરંત ચૂકવવા માટે મજબૂર કરવા. અદાલતોએ એક તરફ આવી પ્રથાને પ્રોત્સાહિત કરવી જોઈએ નહીં; પરંતુ, બીજી તરફ, તે કાર્યવાહીમાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટે તેના અધિકારક્ષેત્રની બહાર પણ જઈ શકતી નથી જે અન્યથા સાચી (genuine) છે. અદાલતો એ હકીકત પણ નજરઅંદાજ કરી શકતી નથી કે કેટલીક બાબતોમાં, સિવિલ કાર્યવાહી અને ક્રિમિનલ કાર્યવાહી બંને જાળવવાપાત્ર હશે."

૧૨. રેલિસ ઇન્ડિયા લિમિટેડ વિરુદ્ધ પોદુરુ વિધા ભૂષણ
[(૨૦૧૧) ૧૩ એસસીસી ૮૮] માં, આ કોર્ટે આ મુદ્દે
પોતાનો અભિપ્રાય નીચે મુજબ વ્યક્ત કર્યો હતો:
(એસ.સી.સી. પૃષ્ઠ ૯૩, પેરા ૧૨)

"૧૨. શરૂઆતમાં, હાઇકોર્ટે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા
ફરિયાદોની લેવાયેલી સંજ્ઞાન (cognizance) માં
હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈતો ન હતો. હાઇકોર્ટે શરૂઆતમાં જ
સામવાળાઓને ઉક્ત જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરી શકી
ન હોત. જ્યાં સુધી પક્ષકારોને પુરાવા રજૂ કરવાની તક
આપવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી એવા ચોક્કસ નિષ્કર્ષ
પર પહોંચવું શક્ય નથી કે અગાઉની ભાગીદારી કઈ
તારીખે વિસર્જન પામી હતી અને કઈ તારીખથી
સામવાળાઓ પેઢીના ભાગીદાર તરીકે મટી ગયા હતા."

૧૨. રથિશ બાબુ ઉન્નીકિષ્ણન વિરુદ્ધ સ્ટેટ (ગવર્નમેન્ટ ઓફ
એન.સી.ટી. ઓફ દિલ્હી) અને અન્ય, ૨૦૨૨ એસ.સી.સી.
OnLine એસ.સી. ૫૧૩ માં આપવામાં આવેલા તાજેતરના
ચુકાદામાં, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે, રાજેશભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ
વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, (૨૦૨૦) ૩ એસસીસી ૭૯૪ માં સ્થાપિત
રેશિયોનો ઉલ્લેખ કરીને, સ્પષ્ટપણે ઠરાવ્યું છે કે હકીકતના વિવાદિત
પ્રશ્નોનો નિર્ણય શરૂઆતના તબક્કે કરવાનો હોતો નથી. તેના બદલે,
આવા મુદ્દાઓ પર પક્ષકારોને પુરાવા રજૂ કરવાની તક મળ્યા પછી જ
વિચારણા થવી જોઈએ અને નિર્ણય લેવો જોઈએ. ચુકાદાના સંબંધિત
પેરેગ્રાફ નીચે મુજબ પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યા છે:-

"૧૨. ગમે તે હોય, જ્યારે પણ હકીકતો વિવાદિત હોય ત્યારે
પુરાવાઓની ચકાસણી કરીને સત્યને બહાર આવવા દેવું

જોઈએ. આ પાસા પર, આપણને રાજેશભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય માં રહેલા રેશિયોથી ફાયદો થઈ શકે છે જ્યાં જસ્ટિસ આર. ભાનુમતી દ્વારા નીચે મુજબનો પ્રસ્તુત અભિપ્રાય આપવામાં આવ્યો હતો:—

"૨૨. જ્યારે હકીકતના વિવાદિત પ્રશ્નો સામેલ હોય જેનો નિર્ણય પક્ષકારો દ્વારા પુરાવા રજૂ કર્યા પછી કરવાનો હોય, ત્યારે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળની ફરિયાદ હાઈકોર્ટ દ્વારા ફો.કા.સં. ની કલમ ૪૮૨ નો આશરો લઈને રદ થવી જોઈતી ન હતી. જો કે, કોર્ટ પાસે સમયમર્યાદા વગેરે જેવા કાનૂની મુદ્દાઓ પર એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ દાખલ કરાયેલી ક્રિમિનલ કમ્પ્લેઈન્ટ રદ કરવાની સત્તા છે, તેમ છતાં યોગેશભાઈ સામે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ દાખલ કરાયેલી ક્રિમિનલ કમ્પ્લેઈન્ટ માત્ર એટલા ગ્રાઉન્ડ પર રદ થવી જોઈતી ન હતી (૨૦૧૦) ૧૧ એસસીસી ૪૪૧ ૫ (૨૦૨૦) ૩ એસસીસી ૭૯૪ કે અપીલકર્તા ૩ અને સામવાળા ૨ વચ્ચે આંતરિક વિવાદો છે. એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ઉભી થતી વૈધાનિક ધારણાને ધ્યાનમાં રાખ્યા વિના, અમારા મતે, હાઈકોર્ટે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ દાખલ કરાયેલી સી.સી. નં. ૩૬૭/૨૦૧૬ માં ક્રિમિનલ કમ્પ્લેઈન્ટ રદ કરવામાં ગંભીર ભૂલ કરી છે."

૧૩. રદ કરવાની કાર્યવાહીમાં અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગ માટેના સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખીને, ચાલો હવે આપણે આ કેસમાં રહેલી સામગ્રી તરફ વળીએ. ફરિયાદ અને મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશના કાળજીપૂર્વકના વાંચન પરથી, જે બાબત સમજી શકાય છે તે એ છે કે એક સંભવિત વલણ અપનાવવામાં આવ્યું છે કે લખાયેલા ચેક શેરની ખરીદી માટેના દેવાના ડિસ્ચાર્જમાં હતા. કોઈ પણ સંજોગોમાં, જ્યારે કાનૂની ધારણા હોય, ત્યારે રદ કરનાર કોર્ટ માટે એ

યોગ્ય રહેશે નહીં કે તે ટ્રાયલ કોર્ટને પક્ષકારોના પુરાવાઓનું મૂલ્યાંકન કરવાની મંજૂરી આપ્યા વિના, આક્ષેપ કરાયેલી હકીકતો પર વિગતવાર પૂછપરછ હાથ ધરે. જ્યાં હકીકતો વિવાદિત હોય ત્યાં રદ કરનારી કોર્ટે ઘઉંને ફોતરાંથી અલગ કરવાનો બોજો પોતાના પર લેવો જોઈએ નહીં. તેને અલગ રીતે કહીએ તો, રદ કરવાની કાર્યવાહી હકીકતલક્ષી વિવાદની ગુણવત્તામાં પ્રવેશવાનું અભિયાન બનવી જોઈએ નહીં, જેથી ફરિયાદી અથવા બચાવ પક્ષમાંથી કોઈ એકને નિર્ણાયક રીતે સાચો ઠરાવી શકાય.

૧૪. ફો.કા.સં. ની કલમ ૪૮૨ હેઠળ ફોજદારી કાર્યવાહી રદ કરવા માટે કોર્ટના અંતર્નિહિત અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવા માટેના પરિમાણો જસ્ટિસ એસ. રત્નવેલ પાંડિયન દ્વારા સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા વિરુદ્ધ ભજનલાલ માં બે ન્યાયાધીશોની બેન્ચ માટે વિગતવાર જણાવવામાં આવ્યા છે, અને સૂચિત સાવચેતીના સિદ્ધાંતો આજે પાણફો.કા.સં. ની કલમ ૪૮૨ હેઠળની સત્તાના ઉપયોગ માટે સારા કાયદા તરીકે સેવા આપે છે.

"૧૦૩. અમે સાવચેતીની એક નોંધ પણ આપીએ છીએ કે ક્રિમિનલ કાર્યવાહી રદ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ ખૂબ જ ઓછો અને સમજી-વિચારીને કરવો જોઈએ અને તે પણ વિરલથી વિરલ કિસ્સાઓમાં; કે કોર્ટ એફ.આઈ.આર. અથવા ફરિયાદમાં કરાયેલા આક્ષેપોની વિશ્વસનીયતા અથવા સાતત્યતા કે અન્યથા અંગે પૂછપરછ શરૂ કરવા માટે ન્યાયી ઠરશે નહીં અને એ કે અસાધારણ અથવા અંતર્નિહિત સત્તાઓ કોર્ટને તેની ઇચ્છા કે મનસ્વીતા અનુસાર કામ કરવા માટે કોઈ મનસ્વી અધિકારક્ષેત્ર આપતી નથી."

૧૫. વિવાદિત ચુકાદામાં, વિદ્વાન જજે રાજીવ થાપર (ઉપરોક્ત) માં ડિવિઝન બેન્ચ માટે જસ્ટિસ જે. એસ. ખેહરના અભિપ્રાય પર યોગ્ય રીતે ભરોસો રાખ્યો હતો, જે પ્રક્રિયા જારી કરવા, કમિટલ અથવા આરોપો ઘડવાના તબક્કે, રદ કરનારી કોર્ટ દ્વારા ધ્યાનમાં લેવાના નીચેના પ્રસ્તુત પરિમાણોને સંક્ષિપ્તમાં વ્યક્ત કરે છે,

"૨૮. હાઈકોર્ટે, ફો.કા.સં. ની કલમ ૪૮૨ હેઠળ તેના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વખતે, યોગ્ય અને ન્યાયી પસંદગી કરવી જ જોઈએ. આ પ્રોસિક્યુશન/ફરિયાદી દ્વારા આરોપી સામે લગાવવામાં આવેલા આક્ષેપોની સત્યતા અથવા અન્યથા મૂલ્યાંકન કરવાનો તબક્કો નથી. તેવી જ રીતે, આ આરોપી વતી ઉઠાવવામાં આવેલા બચાવ કેટલા મજબૂત છે તે નક્કી કરવાનો તબક્કો નથી. ભલે આરોપી પ્રોસિક્યુશન/ફરિયાદી દ્વારા લગાવવામાં આવેલા આક્ષેપોમાં કોઈ શંકા અથવા સંશય દર્શાવવામાં સફળ થાય, તેમ છતાં ટ્રાયલ પહેલાં આરોપીને મુક્ત કરવો અસ્વીકાર્ય રહેશે. આ એટલા માટે છે કારણ કે તે પ્રોસિક્યુશન/ફરિયાદીને તે સાબિત કરવા માટે પુરાવા રજૂ કરવાની મંજૂરી આપ્યા વિના, પ્રોસિક્યુશન/ફરિયાદી દ્વારા લગાવવામાં આવેલા આક્ષેપોને અંતિમતા આપવા સમાન રહેશે."

૧૬. ઉપર જણાવેલ કાયદાની દરખાસ્ત એ સ્પષ્ટ કરે છે કે કોર્ટે પ્રી-ટ્રાયલ તબક્કે ફરિયાદ રદ કરવાની રાહત આપવામાં ધીમું રહેવું જોઈએ, જ્યારે હકીકતલક્ષી વિવાદ શક્યતાના દાયરામાં હોય ખાસ કરીને કાનૂની ધારણાના કારણે, જેમ કે આ બાબતમાં છે. નોંધવા જેવી બાબત એ પણ છે કે કોઈ પણ પુરાવા રજૂ કર્યા વિનાનો હકીકતલક્ષી બચાવ અકાઠ્ય ગુણવત્તાનો હોવો જોઈએ, જેથી ફરિયાદમાં કરાયેલા આક્ષેપોને સંપૂર્ણપણે ખોટા સાબિત કરી શકાય.

૧૭. પ્રી-ટ્રાયલ તબક્કે ફોજદારી પ્રક્રિયાને રોકવાના પરિણામો ગંભીર અને અપ્રતિકાર્ય હોઈ શકે છે. પ્રારંભિક તબક્કે કાર્યવાહી રદ કરવાના પરિણામે પક્ષકારોને પુરાવા રજૂ કરવાની તક મળ્યા વિના જ અંતિમતા આવી જશે અને તેનું પરિણામ એ આવશે કે યોગ્ય ફોરમ એટલે કે ટ્રાયલ કોર્ટ મટીરિયલ પુરાવાઓની ચકાસણી કરવાથી વંચિત રહી જશે. જો આની મંજૂરી આપવામાં આવે, તો આરોપીને ફોજદારી પ્રક્રિયામાં અયોગ્ય લાભ મળી શકે છે. કાનૂની ધારણાના કારણે પણ, જ્યારે અરજદાર દ્વારા ચેક અને હસ્તાક્ષર અંગે વિવાદ કરવામાં આવ્યો નથી, ત્યારે આ તબક્કે સુવિધાનું સંતુલન ફરિયાદી/પ્રોસિક્યુશનની તરફેણમાં છે, કારણ કે આરોપી પાસે ધારણાનું ખંડન કરવા માટે, ટ્રાયલ દરમિયાન બચાવના પુરાવા રજૂ કરવાની યોગ્ય તક રહેશે.

૧૮. આ પરિસ્થિતિમાં, સમન્સના આદેશના તબક્કે ફરિયાદીને બિન-સૂટેડ કરવો, જ્યારે હકીકતલક્ષી વિવાદ પર હજુ ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા ચર્ચા અને વિચારણા કરવાની બાકી છે, તે અમારા મતે ન્યાયી રહેશે નહીં. પ્રથમ દૃષ્ટિએ છાપના આધારે, ગુનાહિતતાનું તત્વ અહીં સંપૂર્ણપણે નકારી શકાય નહીં જે ટ્રાયલ કોર્ટના નિર્ધારણને આધીન છે. તેથી, જ્યારે કાર્યવાહી પ્રારંભિક તબક્કે હોય, ત્યારે ફોજદારી પ્રક્રિયાને રોકવી યોગ્ય નથી."

૧૩. ઉપરોક્ત ચુકાદા પરથી સંકેત લેતાં, આ કોર્ટના મતે અરજદાર દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા મુદ્દાનો નિર્ણયફો.કા.સં. ની કલમ ૪૮૨ હેઠળ શરૂઆતમાં જ થઈ શકે નહીં. તેના માટે ટ્રાયલની જરૂર છે.

૧૪. એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૯ સાથે વાંચતા કલમ ૧૧૮ ધારણાના ખંડનની જોગવાઈ કરે છે અને આરોપીને પુરાવા રજૂ કરીને વિપરીત સાબિત કરવાની તક આપે છે જેમાં ફરિયાદીની ઉલટતપાસનો સમાવેશ થાય છે અને એ

બોજો ડિસ્ચાર્જ કરવાની તક આપે છે કે કોઈ જવાબદારી નથી અને ચેક ફરિયાદી દ્વારા કલેમ કરાયેલી જવાબદારી તરફ જારી કરવામાં આવ્યો નથી, પરંતુ ચોક્કસપણે આ ક્રિમિનલ કેસ રદ કરવાના તબક્કે થઈ શકે નહીં.

૧૫. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે મહેન્દ્ર કે.સી. વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય [(૨૦૨૨) ૨ એસસીસી ૧૨૯] ના કેસમાં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:—

"૧૬. ... લાગુ કરવાની કસોટી એ છે કે શું ફરિયાદમાં કરાયેલા આક્ષેપો, જેમ છે તેમ, ફરિયાદમાં ઉમેરો કર્યા વિના કે તેમાંથી ઘટાડો કર્યા વિના, પ્રથમ દૃષ્ટિએ આક્ષેપિત ગુનાના ઘટકો સ્થાપિત કરે છે કે નહીં. આ તબક્કે, હાઈકોર્ટ આક્ષેપોની સત્યતા ચકાસી શકતી નથી, કે, તે બાબત માટે, તે એવી પદ્ધતિથી આગળ વધી શકતી નથી જેવી રીતે ટ્રાયલ ચલાવતો ન્યાયાધીશ ટ્રાયલ દરમિયાન એકત્રિત કરાયેલા પુરાવાઓના આધારે કરે છે."

૧૬. સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા વિરુદ્ધ બી. ભજનલાલ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૨ એસ.સી. ૬૦૪ ના કેસમાં, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે શરૂઆતમાં જ એફ.આઈ.આર. રદ કરવા માટે સાવચેતીની નોંધ જણાવી હતી, જે નીચે મુજબ વંચાય છે:—

"૧૦૩. અમે સાવચેતીની એક નોંધ પણ આપીએ છીએ કે ક્રિમિનલ કાર્યવાહી રદ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ ખૂબ જ ઓછો અને સમજી-વિચારીને કરવો જોઈએ અને તે પણ વિરલથી વિરલ કિસ્સાઓમાં; કે કોર્ટ એફ.આઈ.આર. અથવા ફરિયાદમાં કરાયેલા આક્ષેપોની વિશ્વસનીયતા અથવા સાતત્યતા કે અન્યથા અંગે પૂછપરછ શરૂ કરવા માટે ન્યાયી ઠરશે નહીં અને એ કે અસાધારણ અથવા અંતર્નિહિત

સત્તાઓ કોર્ટને તેની ઈચ્છા કે મનસ્વીતા અનુસાર કામ કરવા માટે કોઈ મનસ્વી અધિકારક્ષેત્ર આપતી નથી."

૧૭. ઉપરોક્ત પાસાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, અરજદારના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા જે ચુકાદાઓ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે તેનાથી કોઈ સહાય મળી શકશે નહીં.

(૧) હિતેન સાગર (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદો એ હકીકત પર હતો કે ફરિયાદ પોતે દર્શાવે છે કે પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક અરજદાર નં. ૧ દ્વારા અરજદાર નં. ૨ અને ૩ ની જવાબદારી માટે જારી કરવામાં આવ્યો હતો અને તે સંદર્ભમાં, નામદાર કોર્ટે આદેશ પસાર કર્યો હતો.

(૨) અશ્વિન નેગાંધી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદો ટ્રાયલ પૂર્ણ થયા પછી નક્કી કરવામાં આવ્યો છે. તે પ્રક્રિયા જારી કરવાના આદેશને રદ કરવાની માંગ કરતી વર્તમાન અરજી માટે કોઈ મહત્વ ધરાવતો નથી.

(૩) ઇન્ડસ એરવેઝ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદો વર્તમાન કેસની હકીકતોને લાગુ પડતો નથી. તે પોસ્ટ ડેટેડ (પાછલી તારીખના) ચેકના સંદર્ભમાં છે.

(૪) રમેશ આત્મજ રતિલાલ તન્ના (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદો એવા કેસના સંદર્ભમાં છે જ્યાં ખંડન કરનારા દસ્તાવેજો દ્વારા એ સાબિત કરવાનું હતું કે ચેકની રકમ ચૂકવી દેવામાં આવી છે. કેસની હકીકતો વર્તમાન અરજી કરતાં અલગ છે.

(પ) શ્રીમતી ઉષા પૂનાવાલા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદો, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે ક્રિમિનલ કેસ રદ કરવા માટેફો.કા.સં. ની કલમ ૪૮૨ હેઠળની સત્તાની ચકાસણી કરી શકાય છે. તે એવો કેસ હતો જ્યાં વિવાદ સૌહાર્દપૂર્ણ રીતે ઉકેલાઈ ગયો હતો અને ફરિયાદી કેસ પાછો ખેંચવા સંમત થયો હતો અને પાછળથી તે પોતાના વચનથી ફરી ગયો હતો.

(૬) મેસર્સ સી.પી.ઈ.સી. એન્જિનિયરિંગ લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદો, આ એવો કેસ છે જ્યાં ફરિયાદી ન તો પેઈ (payee) છે કે ન તો ચેકનો હોલ્ડર છે. ઉક્ત ચુકાદો અલગ હકીકતો પર છે.

(૭) શ્રીમતી કાંચન સુનિલ માનસિંગાણી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદો, આ એવો કેસ છે જ્યાં ચેક રોકાણ માટે જારી કરવામાં આવ્યો હતો અને દેવાની ચુકવણી તરફ નહીં અને તે ફરિયાદી દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું.

(૮) કોલેટરલ સિક્યોરિટી (પૂરક જામીનગીરી) તરીકે આપેલા ચેક અમલમાં મૂકી શકાતા નથી તે શ્રી ડોન આયેંગિયા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં રેશિયો છે. જો કે, સાંપેલી સત્યનારાયણ રાવ (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદામાં આ બાબતનું ધ્યાન રાખવામાં આવ્યું છે.

(૯) અરુમુઘન પિલાઈ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, મધ્યસ્થ (Mediator) એ અન્ય વચન પૂરું કરવા માટે ચેક જારી કર્યો હતો જે મધ્યસ્થતા પ્રક્રિયા

દરમિયાન આવ્યું હતું. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે તે કાનૂની રીતે અમલીકરણ યોગ્ય દેવાની વ્યાખ્યામાં આવશે નહીં.

(૧૦) ઓથિઅપ્પન (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદો, મેનેજિંગ ડાયરેક્ટર દ્વારા સંબંધિત વ્યક્તિને આપવામાં આવેલી વ્યક્તિગત ગેરંટીના ડિસ્ચાર્જ માટે કંપની વતી જારી કરાયેલા ચેકના સંદર્ભમાં છે, તેમ છતાં કંપની સામે કોઈ અમલીકરણ યોગ્ય જવાબદારી ન હતી.

(૧૧) મેસર્સ આઈ.કે.એફ. ટેકનોલોજીસ લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદો અલગ હકીકતો પર છે.

(૧૨) બેંક ઓફ ઈન્ડિયા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદો અલગ હકીકતો પર છે.

૧૮. ઉપરોક્ત બાબતો અને પૂર્વોક્ત કારણોને ધ્યાનમાં લેતાં, આ અરજી ગુણવત્તા વગરની હોવાથી બરતરફ થવાને પાત્ર છે. તદનુસાર, વર્તમાન અરજી બરતરફ કરવામાં આવે છે. રૂલ ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવે છે. અગાઉ આપવામાં આવેલી વચગાળાની રાહત, જો કોઈ હોય તો, તે પાછી ખેંચવામાં આવે છે.

(ન્યાયમૂર્તિ જે.સી. દોશી)

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા

ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.